

NÁVRH NOVÉ ÚSTAVY A VLASTNICTVÍ V ZEMĚDĚLSTVÍ

prof. dr. Valer Fábry, kandidát právních věd
děkan právnické fakulty University Karlovy

Návrh nové socialistické ústavy naší republiky, předložený k všenárodní diskusi, ústavně vyjadřuje a zakotvuje základní mocenské a sociálně ekonomické přeměny historického dosahu, které byly v naší vlasti uskutečněny v uplynulých letech po jejím osvobození Sovětskou armádou. Ukazuje však také perspektivy dalšího rozvoje v nové etapě vývoje naší společnosti, do které vstupujeme, v etapě budování již vyspělé socialistické společnosti, kdy zároveň s dovršováním socialismu budeme vytvářet předpoklady pro pozdější postupný přechod ke komunistické společnosti, v níž na podkladě mohutného rozvoje výrobních sil bude uskutečněno heslo „každý podle svých schopností, každému podle jeho potřeb“.

Převratné změny byly uskutečněny i v zemědělství. Pozemková reforma, která odstranila statkářské vlastnictví půdy, znemožnila spekulaci s ní, umožnila osídlení pohraničí a uspokojila odvěkou touhu bezzemků a drobných rolníků po půdě, stala se u nás východiskem k socialistickým přeměnám na vesnici na podkladě dobrovolného přechodu pracujících rolníků k družstevní zemědělské velkovýrobě a při současném budování státních statků. Koncem r. 1959 hospodařilo v našem zemědělství 166 státních statků a 12 560 JZD na zhruba 85 % veškeré zemědělské půdy, dnes již na 86,2 % zemědělské půdy. Vytvořili a upevnili jsme takto socialistické výrobní vztahy, což je pro socialismus rozhodující, a odstranili jsme vykořisťování člověka člověkem.

Leninův družstevní plán ukázal také nám, jakožto zemi průmyslově vyspělé, jedinou pokrokovou a hluboce lidskou cestu překonávání zaostalosti malovýroby a zavádění velkovýroby také v zemědělství, která není doprovázena, jak je tomu v kapitalistických zemích, zbídačením rolníků, jejich zvýšeným vykořisťováním a nakonec exekuční dražbou jejich usedlostí, ztrátou existence. Naopak je doprovázena neustálým vzestupem jejich životní úrovně na podkladě růstu výroby a produktivity práce ve všech odvětvích našeho národního hospodářství.

Tato převratná změna je vyjádřena v čl. 7 odst. 1 návrhu ústavy:

„Ekonomickým základem Československé republiky je socialistická hospodářská soustava, která vylučuje jakoukoli formu vykořisťování člověka člověkem.“

Naše zemědělství tvoří nedílnou součást našeho hospodářského zřízení.

Návrh ústavy zakotvuje dvě základní formy socialistické výroby, jejichž odrazem jsou 1) státní hospodářské organizace (v zemědělství jsou to státní statky a jiné státní podniky), jimž odpovídají výrobní prostředky ve státním socialistickém vlastnictví dané podniku do jeho správy, neboli národní majetek, který je ve vlastnictví všeho lidu, 2) lidová družstva (v zemědělství jsou to především jednotná zemědělská družstva), jimž odpovídá družstevní socialistické vlastnictví a která sama jsou vlastníky výrobních prostředků a vyrobené produkce. Je to nižší, ale socialistická forma zespolečenštění výrobních prostředků, práce a přivlastňování. Zajišťuje soudružskou spolupráci družstevníků bez vykořisťování, socialistické řízení výroby, socialistický způsob rozdělování důchodů v zájmu družstevníků, družstva a celé společnosti a socialistický způsob odměňování podle zásluhy. Družstvo je vlastníkem, respektive uživatelem výrobních prostředků a vlastníkem své produkce. Družstvo disponuje se svým vlastnictvím. Družstevní forma socialistické výroby je nejdůležitější právě v zemědělství; jednotná zemědělská družstva hospodařila koncem r. 1959 na 82,3 % té rozlohy zemědělské půdy, která je socialisticky obhospodařována.

Státní socialistické vlastnictví, jež má vedoucí úlohu v našem zřízení, není však izolováno od družstevního socialistického vlastnictví. Mezi nimi jsou velmi úzké a četné vzájemné vztahy. JZD hospodaří např. také na státní půdě, která mu byla dána do trvalého a bezplatného užívání, stroje STS byly převedeny do vlastnictví družstev, stát poskytuje družstvům diferencovanou finanční a úvěrovou pomoc. Rozvojem výrobních sil v družstvech probíhá také proces zvyšování úrovně zespolečenštění družstevního socialistického vlastnictví. Jeho výrazem v dané etapě vývoje jsou kvantitativní růst a kvalitativní změny ve struktuře nedělitelných fondů, přechod ke společnému obdělávání záhumenků v různých formách z vůle družstevníků, rozvíjející se mezidružstevní kooperace, vytváření mezidružstevních podniků a melioračních družstev za účasti státních podniků, slučování družstev ve větší, ekonomicky optimální celky.

Význam jednotných zemědělských družstev je právem vyzvednut v návrhu nové ústavy — na rozdíl od Ústavy 9. května, která se výslovně nezmiňovala a nemohla ještě mít výslovnou zmínku o JZD, — jenž charakterizuje naše jednotná zemědělská družstva jako dobrovolná sdružení pracujících rolníků ke společenské, socialistické zemědělské výrobě. Jejich rozvoj stát všestranně podporuje poskytováním účinné pomoci družstevnímu rolnictvu při rozvíjení socialistické zemědělské výroby na podkladě pokrokové vědy a techniky.

Ekonomickým základem naší vlasti jsou tedy i v zemědělství socialistické výrobní vztahy. To je podstatné a rozhodující. Přesto však ústava připouští (čl. 9) v mezích socialistické hospodářské soustavy také drobné soukromé hospodářství založené na osobní práci a vylučující vykořisťování člověka člověkem. Pro celkový socialistický charakter našeho zemědělství však dnes již není rozhodující skutečnost (aniž bychom oslabili další nutnou přesvědčovací

práci), že se zbývající jednotlivě hospodařící rolníci ještě nerozhodli pro vstup do družstva, resp. hospodaří v oblastech, kde zatím nebyly vytvořeny podmínky pro velkovýrobu. Návrh ústavy se výslovně zmiňuje o této skupině zatím ještě soukromě hospodařících rolníků nikoli proto, aby zvětšil jejich soukromý způsob malovýroby, ale proto, že vychází z principu dobrovolnosti při združstevňování vesnice a z existujícího stupně rozvoje výrobních sil a socialistického vědomí našich pracujících. Je však naprosto jasné, že soukromé hospodaření, založené na vykořisťování cizí pracovní síly, je protiústavní, neboť žijeme ve společnosti, která vykořisťování člověka člověkem nadobro odstranila. Toto ustanovení je v souladu s direktivou XI. sjezdu KSČ, že je třeba postupně odstranit poslední zbytky kulactva jejich důsledným omezováním a zatlačováním.

Ekonomickým základem soukromé malovýroby je soukromé vlastnictví výrobních prostředků. Návrh ústavy se nezmiňuje o tomto druhu vlastnictví, a to nikoli proto, že by je snad zlikvidoval (v tomto případě by ústava nemohla připustit ani drobné soukromé hospodářství). Nezmiňuje se o něm proto, že nejde o základní a rozhodující vlastnický vztah v socialistické společnosti, jež je třeba vedle socialistického vlastnictví v obou jeho formách a vedle osobního vlastnictví k spotřebním předmětům a k úsporám zvláště zakotvit v socialistické ústavě.

Kromě toho je třeba uvést, že návrh ústavy vychází ze skutečnosti, že největší část výrobních prostředků v soukromém vlastnictví tvoří půda, tento nejdůležitější výrobní prostředek v zemědělství. Návrh ústavy, i když se nezmiňuje o soukromém vlastnictví k půdě, nezrušuje je, stejně jako nezrušuje dědické právo k ní, ale vychází z dnes existujícího ekonomického a právního stavu.

Půda má některé zvláštnosti, které ji odlišují od ostatních předmětů. Půda vznikla jako produkt přírody a nikoli práce, je nejdůležitějším výrobním prostředkem v zemědělství a lesnictví, bez půdy jsou tato výrobní odvětví nemyslitelná, půda je zásobárnou suroviny v hornictví, podmiňuje jakoukoli výrobní činnost v průmyslu, v dopravě atp., její stav ovlivňuje klimatické podmínky a vodní režim, půda je základem sídliště a je bezpodmínečně nutná pro kulturní rozvoj člověka. Půda je nenahraditelná a její výměra je omezená a nerozmnožitelná. Je jasné, že vlastnické a užívací vztahy k půdě mají mimořádnou důležitost pro rozvoj našeho zemědělství celé naší socialistické společnosti.

Prvním předpokladem překonávání zaostalosti rozdrobené malovýroby bylo, aby v procesu združstevňování a zespolečenštění výrobních prostředků byl vytvořen jednotný půdní masív družstva. Přistoupili jsme, vzhledem k hluboce zakořeněným vlastnickým představám, k združstevňování vesnice při zachování soukromého vlastnictví k půdě. Vzorové stanovy zdůraznily, že dosavadní vlastnictví združstevněných pozemků zůstává nezměněno. Zespolečenštění půdy jakožto výrobního prostředku probíhalo nikoli ve sféře vlastnického práva, které zůstalo zachováno, ale ve sféře užívacího práva. Postupně se vytvořil z vůle

družstevníků takový právem chráněný velmi rozsáhlý užívací vztah družstva ke združstevněným pozemkům, jenž umožňuje družstvu využít svého půdního fondu pro všestranné potřeby družstevního hospodářství. Vlastnické právo k združstevněné půdě však nebylo zrušeno, podstatně se však, z vůle družstevníků, změnil jeho obsah. I když družstvo jako kolektiv družstevníků může užívat sdružené půdy jako vlastník sám, členovi zůstává několik oprávnění, vyplývajících z pojmu jemu ponechaného vlastnického práva, jako např. právo na vydělení půdy při zániku členství, právo na náhradu za užívání půdy, jestliže se členská schůze na tom usnese, právo na zcizení sdružené půdy ve výjimečných případech a se souhlasem družstva a některá jiná další oprávnění. Zákon o JZD č. 49/1959 Sb. vytvořil jako výsledek dosavadního vývoje pojem družstevního užívacího práva ke sdruženým pozemkům.

Návrh ústavy vychází z tohoto daného stavu, nemění nic na postavení družstevních rolníků a prohlašuje v čl. 8 odst. 3, že půda sdružená ke společnému družstevnímu hospodaření je ve společenském užívání jednotného zemědělského družstva. Nedotýká se tedy otázky vlastnického práva.

Naprosto převážnou část našeho zemědělského půdního fondu v soukromém vlastnictví vnesli již do JZD jeho členové, kteří vstupem do družstev dobrovolně souhlasili s určitými omezeními svého vlastnického práva v prospěch družstva. Jejich život je dnes již spojen s družstevním hospodářstvím a nová ústava má chránit tento, ze společenského i osobního hlediska důležitější a základní společenský vztah. Pokud jde o určitá oprávnění plynoucí ze zachovaného vlastnického práva, o nichž jsem se zmínil, ostatní právní odvětví, zejména zemědělskodružstevní právo a občanské právo, poskytují vlastníkově dostatečnou ochranu a ústava sama zaručuje pracujícím rolníkům drobné soukromé hospodaření založené na vlastní práci, pokud z různých důvodů zatím nechtějí pracovat v družstvu.

To, co bylo uvedeno o zemědělské půdě v jednotných zemědělských družstvech, platí obdobně také o lesní půdě. Návrh ústavy mluví při výpočtu předmětů, které mohou být jen v národním majetku, o základním lesním fondu, tj. o převážně většině lesního majetku. K 1. lednu 1959 bylo 85,5 % veškerého lesního fondu ve státním vlastnictví. Zbytek tvořily lesy různých společenských útvarů, soukromé lesy a také lesy jednotných zemědělských družstev. Združstevněním lesů přecházejí porosty do vlastnictví družstva, kdežto vlastnictví lesní půdy zůstává zachováno. Lesy bývalých společenských útvarů obhospodařují státní podniky nebo JZD.

V důsledku užívacího práva družstva ke sdruženým zemědělským pozemkům se tedy mění z vůle družstevníků obsah jejich vlastnického práva.

Pokud jde o zemědělskou půdu v soukromém vlastnictví nesdruženou v jednotné zemědělské družstvo, bylo třeba právě proto, že zemědělská půda je výrobní prostředek zvláštního charakteru, přistoupit k rozmanité úpravě vlastnic-

kého práva, aniž by bylo zrušeno soukromé vlastnické právo samo. Mám na mysli např. provádění hospodářskotechnických úprav pozemků, kdy se pozemky dávají výměnou nikoli do vlastnického vztahu, ale do vztahu náhradního užívání. Zájem společnosti na obdělání veškeré zemědělské půdy vedl k uzákonění povinnosti vlastníka postarat se o obdělání své půdy; při nesplnění této povinnosti orgány státu získaly právo přikázat takovou neobdělávanou půdu do užívání jinému, zejména socialistickému závodu. Ve všech těchto případech je zájem jednotlivce sladěn se zájmem společnosti tak, že uživatelský vztah zajišťuje využití půdy pro potřeby celé společnosti, aniž by došlo k zrušení vlastnického práva.

Je také pochopitelné, že pro stavbu železnic, dopravních spojů, silnic, letišť, továren atd. je třeba získat půdu tam, kde je to nejvýhodnější, a to bez ohledu na vlastnické vztahy. Naše právní předpisy umožňují v těchto případech, jak tomu bylo i za buržoazní republiky, vyvlastnění půdy v soukromém vlastnictví za náhradu.

Vidíme tedy, že soukromé vlastnické právo k půdě může tvořit příčinu zdánlivého rozporu mezi zájmem vlastníka a družstevního kolektivu nebo celé společnosti. Izolovaný zájem jednotlivce má v tomto případě ustupovat před zájmem společnosti, protože opravdové zájmy jednotlivce může zabezpečit jen socialistická společnost. Nejméně se projevuje střet zájmů u půdy, která slouží nikoli jako výrobní prostředek, nýbrž jako pozemek pro stavbu rodinného domku a jako zahrádka pro obohacení osobního života jednotlivce. V těchto případech jednotlivci užívají půdy pro své osobní potřeby a kulturní zájmy, které jsou v souladu se zájmy celé společnosti. Náš socialistický stát podporuje tyto snahy a státní orgány a organizace umožňují občanům stavbu nejen družstevních, ale i rodinných domků a také zřízení zahrádky a opatřuje jim k tomuto účelu pozemky. Např. státní statky mohou zcizit pozemek na stavbu rodinného domku v rozloze 800 m² a také na stavbu chat (směrnice č. 92/1959 VMZ).

Návrh ústavy tedy nezmění existující vlastnické vztahy, zakotvuje do své soustavy jen společenské vztahy, které jsou pro socialistickou společnost základní a rozhodující, tj. pokud jde o vztahy vlastnické, socialistické a osobní vlastnictví.